

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.569174 / Number: 8, p. 83-95, Summer 2019

VARLIK VERGİSİ KANUNU UYGULAMASI ÜZERİNE HUKUKİ- EKONOMİK VE MALİ BİR İNCELEME A LEGAL-ECONOMIC AND FISCAL EXAMINATION ON THE APPLICATION OF WEALTH TAX ACT

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
22.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
12.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Necati Nurcalı
Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
n.nurcali@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1939-1235>

Öz

1939-1945 yılları arasında uygulanan maliye ve para politikaları savaş ekonomisinin yönetimine dönük olarak tasarlanmıştır. Bu dönemde uzun yıllar tartışma konusu olacak vergiler yürürlüğe konulmuştur. Bu vergiler içerisinde en çok bilineni olağanüstü bir servet vergisi olan varlık vergisidir. Bir kez alınması öngörülen bu verginin konusunu, servet ve kazanç sahiplerinin sahip olduğu servet ve olağanüstü nitelikteki kazançlarının oluşturacağı ifade edilmiştir. Mükellefler tarafından ödenecek vergi miktarını tespit etmek için mahalli komisyonlar görevlendirilmiştir. Bu verginin getiriliş gerekçesi, savaş sırasında izlenen politikaların gerektirdiği kamu harcamalarını olağanüstü harp kazançlarını vergilendirmek yoluyla karşılamak; dolaşımdaki aşırı para miktarını azaltarak talep fazlasını düşürmek, bu sayede fiyat artışını yavaşlatmak, gelir ve servet dağılımını düzenlemek şeklinde ifade edilmiştir. 1942 ve 1943 yıllarında uygulanan varlık vergisi, tahsil edilemeyen tüm varlık vergisi bakayasının silinmesini hükme bağlayan 15.03.1944 tarihli 4350 sayılı Kanun'un yürürlüğe konulması ile birlikte ilga edilmiştir. Varlık vergisi nihayetinde vergicilik açısından istenmeyen özellikler gösteren bir vergi olmuştur. Matrah tespiti yapmaya yetkili kılınan mahalli komisyonların çalışmalarında büyük problemler yaşanmış, komisyon kararlarının kesin oluşu nedeniyle de, bunlara karşı adli ve idari mercilerde dava açılmamıştır. Bu vergi üzerine yapılan tartışmalar incelendiğinde, bu tartışmaların boyutunun zaman zaman bilimsel yöntemlerden ayrıldığı görülmektedir. Varlık vergisi uygulamasını tam olarak anlamak için bu verginin temelini oluşturan kanun metninin incelenmesi gerektiği ortadadır. Bu incelemenin ise mali bir boyutta yapılması ve verginin etkilerinin iktisadi olarak değerlendirilmesi önemlidir. Ancak bu şekilde bir değerlendirme sonucunda varlık vergisinin gerçek mahiyeti anlaşılacak ve bu uygulamasının azınlıklar ve Türkler üzerindeki etkileri tam manasıyla belirlenebilecektir. Bu çalışma varlık vergisi uygulamasını afaki tabirlerden ziyade kanun metni ve kesin hesap kanunlarındaki teknik ifadeler açısından incelemeyi amaç edinmektedir. Varlık vergisi üzerine yapılan tartışmaların gerçek mahiyetinin bu sayede anlaşılacağı düşüncesiyle bu şekilde bir çalışma yapılmış, varlık vergisini destekleyen ya da varlık vergisine karşı çıkan görüşler değerlendirilmiştir. Buradaki amaç varlık vergisini savunmak ya da eleştirmek değil, varlık vergisinin ne olduğunun anlaşılmasına yardım etmektir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, Vergi Tekniği, Vergi Hasılatı, Vergi Politikası, Vergi Kanunu

Abstract

The fiscal and monetary policies implemented between 1939 and 1945 were designed for the management of the war economy. In this period, taxes that will be the subject of discussion for many years were put into effect. The most common of these taxes is the wealth tax, which is a wealth tax. It is stated that the subject of this tax, which is envisaged to be charged once, will be the wealth and extraordinary earnings of the owners of wealth and earnings. Local commissions have been appointed to determine the amount of tax to be paid by the taxpayers. The reason for the introduction of this tax is to cover the public expenditure required by the policies pursued during the war by taxing the extraordinary warfare gains; reducing the excess amount of money in circulation, reducing the excess of demand, thereby slowing the price increase, income and wealth distribution is expressed as the regulation. The wealth tax applied in 1942 and 1943 was abolished with the enactment of Law no. 4350 dated 15.03.1944, which ruled that all non-collectable property tax clearance should be deleted. The wealth tax was finally a tax that showed undesirable characteristics in terms of taxation. There had been great problems in the work of local commissions authorized to carry out the assessment, and no legal action had been filed against the judicial and administrative authorities due to the definite decision of the commissions. When the debates on this tax are examined, it is seen that the extent of these discussions is sometimes separated from the scientific methods. In order to fully understand the application of wealth tax, it is clear that the text of the law which forms the basis of this tax should be examined. It is important that this review is carried out in a financial dimension and the effects of the tax are evaluated economically. However, as a result of such an evaluation, the real nature of the wealth tax will be understood and the effects of this practice on the minorities and the Turks will be fully determined. The aim of this study is to examine the application of the wealth tax in terms of the text of the law and the technical expressions in the final account laws rather than the fictitious expressions. In this way, a study has been carried out with the idea that the real nature of the discussions on wealth tax will be understood and the opinions that support the wealth tax or opposed to the wealth tax are evaluated. The aim here is not to defend or criticize the wealth tax but to help to understand what the wealth tax is.

Key Words: Wealth Tax, Tax Technique, Tax Revenue, Tax Policy, Tax Law

JEL Classification Code: H20, H29, K34, P36

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Nurcalı, N. (2019). Varlık Vergisi Kanunu Uygulaması Üzerine Hukuki-Ekonomik ve Mali Bir İnceleme. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 83-95.

Giriş

1939-1945 yılları arasında gerçekleşen olaylara yön veren temel olgu II. Dünya Savaşı olmuştur. Türkiye’de var olan görece istikrar ortamı, 1938 yılında Atatürk’ün vefatının akabinde İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı sırasında II. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine son bulmuştur¹. Türkiye, II. Dünya Savaşında silahlı bir tarafsızlık politikası takip etmiştir. Bu politika, ülkenin sıcak savaşın yarattığı tahribattan korunmasını sağlamıştır. Ancak savaştan ne kadar uzak durulmaya çalışılırsa çalışılsa ülkede altı yıl boyunca savaş ekonomisi şartları hâkim olmuştur². Bir dünya savaşı niteliği kazanan bu harp, ordular harbi olmaktan ziyade sadece cephede savaşan askerleri değil bunların ardında yer alan insanları da bilfiil etkileyen bir hal almıştır³. Türkiye sıcak savaş ortamından uzakta kalmasına rağmen 1942 yılından itibaren buğday üretiminin düşmesiyle beraber kıtlıklar ile karşı karşıya kalmış bunun sonucunda karaborsa genişlemiş, vurgunculuğun artmasıyla hükümet de sert tedbirler alma gereği duymuştur⁴.

Savaş sürecince insan gücü kaynaklarının üretken sektörler dışında tutulması, bu sektörler başta kredi olanakları olmak üzere çeşitli imkânların sağlanamaması sonucunda 1942 yılı dışında bütün yıllar için toplam ulusal gelir azalma göstermiştir⁵. Bu dönemde asker sayısındaki artış ve genel bir seferberlik durumu devlet harcamalarını çok yüksek bir seviyeye getirmiştir. Bütçe gelirlerinin % 40’ının tahsis edildiği savunma harcamalarının payı, savaşın başlaması ile beraber % 60’a yükselmiş⁶, bunun sonucunda devlet aşırı bir finansman ihtiyacı ile karşı karşıya kalmış, erkek nüfusun silahaltında bulunması ise üretimi olumsuz şekilde etkilemiştir.

Savaş döneminde ekonomiyi kontrol etmek, düzenlemek ve planlamak için “Milli Korunma Kanunu (1940)” yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun ile hükümete; özel kişilerin ellerinde bulunan sanayi tesislerinde, madenlerde, tarım arazilerinde neyin ne kadar üretebileceğini belirleyebilme, vatandaşlara zorunlu çalışma yükümlülüğü yüklenilebilme, gerekli görülen kuruluşlara belli bir tazminat bedeli ödenerek el koyabilme, iç ve dış ticarete fiyat kontrolü sistemi getirebilme yetkileri verilmiştir⁷.

Bu dönemde varlık vergisi adıyla bir vergi yürürlüğe konulmuştur. Varlık vergisi, savaş döneminde aşırı kârlar elde etmiş kesimlerin bu kazançlarını vergilendirmeyi amaç edinen olağanüstü bir servet vergisi olarak tanımlanabilir.

Bu vergiye eleştiriler genel olarak tahakkuk için 15 gün gibi kısa bir sürenin şart koşulması, mükelleflerin mal beyanına davet edilmemesi, tahakkuk ettirilen vergiye karşı itiraz yollarının kapalı tutulması, vergi miktarının tek seferde istenmesine karşın taksitlendirme yapılmaması, verginin ödenmemesi durumunda bedeni çalışma yükümlülüğünün konulmuş olması, uygulamada azınlıklara farklı saikler güdülerek bu verginin uygulandığı, azınlıkların ülke ekonomisinden dışlanarak bunların yerine milli bir zümresinin getirilmeye çalışılmış olması şeklinde sıralanabilir.

Bu eleştirilere karşı varlık vergisinin gerekliliğini vurgulayanlar ise devletin acil mali ihtiyacının giderilmesi için 15 günden daha uzun bir sürenin konulmasının uygun olmayacağı, vergiye itiraz edilmesi halinde vergi toplamının ivedilikle gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı, bedeni çalışma yükümlülüğü gibi zorlayıcı bir unsur olmaksızın vergiye karşı direncin kırılmayacağı ve finansal baskının yoğun şekilde hissedildiği kritik bir zamanda tahsilatın gecikmesinin devlet maliyesi açısından ciddi sorunlara neden olacağı, bu verginin olağanüstü bir dönemde alındığı, kanundan kaynaklı aksiliklerden ziyade uygulayıcılardan kaynaklı aksiliklerin ve olumsuzlukların fazla olduğu, varlık vergisinin uygulanışına ilişkin verilen örneklerin istisnai nitelikte ve geneli tarif etmeyen örnekler olduğu şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışma varlık vergisi uygulamasına hukuki, ekonomik ve mali açıdan yaklaşmayı hedeflemektedir. Zira bu çalışmada varlık vergisi gibi bir vergiyi gündeme getiren unsurlar, bu verginin getirilişindeki amaçlar, vergi kanununun içeriği bu vergiyi savunan ve bu vergiye karşı çıkan görüşler eşliğinde incelenmeye çalışılacaktır. Bu düşüncelere ait kaynaklar dipnotlar vasıtasıyla yansıtılacaktır.

¹Duru, Bülent (2009). *1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları*. (Ed. Birgül Ayman Güler). Açıklamalı Yönetim Zamanizini: 1940- 1949, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA - II), AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 160.

²Şahin, Hüseyin (2012). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, s. 81.

³Babanzade, Şükrü (1939). “Milli Korunma Kanunu”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*. (1), s. 320.

⁴Coşar, Nevin (2007). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler”, *Toplumsal Tarih-Milliyet Gazetesi Arşivi-II*. Dünya Savaşı, s. 73.

⁵Kepenek, Y., Yentürk, N. (1999). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 78.

⁶Şahin, 2012: 82.

⁷Şahin, 2012: 82.

1.Varlık Vergisinin Getiriliş Amacı

Varlık vergisinin getirilişinin esas amacı savaş yıllarında izlenen politikaların gerektirdiği kamu harcamalarının, olağanüstü harp kazançları üzerinden alınacak bu vergiyle finanse edilmesidir. Ancak bununla birlikte aşırı kazançların vergilendirilmesi yoluyla dolaşımdaki para miktarını azaltarak talep fazlasını düşürmek, fiyat artışlarını yavaşlatabilmek, ayrıca gelir ve servet dağılımını olumlu yönde etkilemek gibi amaçlarının olduğu bu kanunun gerekçesinde belirtilmiştir⁸. Bu sayılanlar verginin resmi gerekçesini oluşturmakla beraber esasında bu verginin konulmasındaki amaç bir açıdan da vurgunculuk ile mücadele etmektir. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmakla beraber bu savaşın yarattığı ortamda bir kısım özel girişimci adeta vurgun yoluyla ilkel bir sermaye birikimini gerçekleştirmiştir⁹. Bu olumsuz gelişmeye 1942 yılında yürürlüğe konulan birçok kanun ile engel olunmaya çalışılmıştır.¹⁰ Bu kanunların vergi alanındaki karşılığı ise Varlık Vergisi Kanunu olmuştur¹¹.

Savaş konjonktürünün etkilerinin fazlasıyla hissedilmeye başladığı 1941 yılından itibaren alınan bütün önlemlere karşın kıtlık, fiyat artışları ve vurgunculuk sıkça duyulan kavramlar arasında yer almaya başlamışlardır¹². Bu dönemde vurgunculüğün boyutları ciddi seviyelere ulaşmıştır. Savaşın yarattığı olumsuz havadan yararlanan bazı tacirler; şeker, tuz, sabun, kibrit, zeytinyağı gibi ihtiyaç maddelerini karaborsada satmaya başlamışlardır¹³. Refik Saydam'ın vefatının akabinde başbakanlık görevini yürütmeye başlayan Şükrü Saraçoğlu, sert fiyat kontrolü uygulamasını yumuşatmış, her türlü besin maddesine el koyma yönteminin yerine belirli malların belirli miktarının piyasada serbestçe belirlenen fiyatlardan satılabildiği bir sistemi getirmiştir¹⁴. Piyasada oluşacak fiyatların karaborsada belirlenen fiyatların altında gerçekleşeceği düşüncesi ile girilen bu faaliyet tam tersine sonuçlar vererek piyasanın ve dolaylı yoldan da bütçenin dengesini bozacak uygulamaların önünü açmıştır¹⁵. Bu dönemde fiyat artışları çok ciddi seviyelere ulaşmıştır¹⁶. Fiyat kontrollerinin yumuşatılmasının akabinde 1942 yılında tüketim malları fiyatlarında %100 artış görülmüş¹⁷, 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı yıllar olmuştur¹⁸. Oluşan fiyat artışları belli durumlarda mal kıtlıkları ile alakalı olsa da birçok durumda bu olumsuz ortamdan istifade etmeye çalışan ve günün şartlarını istismar eden tüccar tayfasının etkisi de büyüktür¹⁹.

Tablo 1: 1939-1942 Bütçe Gelir-Gider ve Açıkları

Yıllar	Giderler	Gelirler	Açıklar
1939	390	382	-8
1940	550	539	-11
1941	648	574	-74
1942	978	885	-93

Kaynak: Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihi Kitapevi, 46.

⁸ Varcan, N., Çakır, T. (2000). *Maliye Tarihi*, Eskişehir: Birlik Ofset, s. 214.

⁹ İstanbul Ticaret Odası (1989) *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1989-1. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İlleri A.Ş., s. 27.

¹⁰ Vurgunculugu önleme adına Men'i İhtikâr Kanunu (Vurgunculugu Önleme Kanunu) çıkarılarak Men'i İhtikâr Mahkemeleri kurulmuştur.

¹¹ İstanbul Ticaret Odası, 1989 :27.

¹² Duru, 2008: 160.

¹³ Uras, Güngör (1999) Varlık Vergisi "karalama" aracı oldu. <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/30/yazar/uras.html> adresinden erişildi.

¹⁴ Küsmenoğlu, İlham (2010). *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi-I*. Kitap, Ankara: Oluş Yayıncılık, s.192.

¹⁵ Küsmenoğlu, 2010: 192.

¹⁶ Bu dönemde gerçekleşen fiyat artışlarının boyutlarını anlamak için Bkz: Çetin, H. (2007). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 95.

¹⁷ Ekzen, Nazif (1980). *1946-1958-1970 Devalüasyonları*, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, s. 13.

¹⁸ Tunçay, M. ve Koçak C. ve Özdemir H. vd. (1995). *Çağdaş Türkiye (1908-1980) 4. Cilt*, İstanbul: Cem Yayınevi, 306.

¹⁹ Örneğin İkdâm Gazetesinin "Zeytinyağı Boldur" başlıklı 27 Mart 1942 tarihli haberinden anlaşılmaktadır ki 1942 yılında ülkenin o yıl için ihtiyacı olan zeytinyağı miktarı 15 bin ton civarında olmasına ve Ticaret Vekâleti'nin raporlarına göre ülke içinde 40 bin ton zeytinyağı bulunmasına karşın zeytinyağı fiyatlarının 1942 yılında cinsine göre 100 ile 160 kuruş artmasının izahı ancak karaborsacılık ile yapılabilir. (Bkz: Özkan, M. S. ve Temizer, A. (2009). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2 / 9 Fall. 321.)

Tablo 1 incelendiğinde bütçe açıklarındaki ciddi artış dolayısıyla hükümetin savaş anında güç durumunda olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır²⁰. Zira kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki fark sürekli artan bir seyir izlemiştir. Kamu harcamaları, kamu gelirlerine göre daha büyük bir hızda artış göstermektedir.

Tablo 2: Toplam Kamu Harcamalarının Artışı

Harcama Artışı		
Yıllar	Cari Fiyatlarla (1939=100)	Sabit Fiyatlarla (1939=100)
1939	100	100
1940	117,9	96,1
1941	127,4	73,9
1942	196,5	59,2
1943	219,6	38,0
1944	238,9	53,6

Kaynak: Yaşa, Memduh (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayını, s. 576.

Tablo 2’de savaş yıllarında kamu harcamalarının artışının seyri, cari fiyatlar ve sabit fiyatlar kullanılarak gösterilmektedir. Buna göre baz yıl olarak kabul edilen 1939 yılını takip eden yıllarda kamu harcamaları çok ciddi boyutlarda artış göstermiştir.

Yukarıdaki iki tablo beraber değerlendirildiğinde savaş yıllarında kamu harcamalarının çok ciddi biçimde arttığı görülecektir. Varlık vergisinin kamu harcamalarında yaşanan bu artışın sonucunda ortaya çıkan finansman baskısının giderilmesi için düşünülen yollardan biri olduğu unutulmamalıdır. Hükümet bu finansman baskısının etkisiyle vergilendirilmeye elverişli kesimleri araştırmaya başlamıştır.

Bu dönemde kamu harcamalarına ait finansman yönteminin hatalı bir şekilde yönetilmesi savaşın Türk ekonomisi açısından en olumsuz sonucunu meydana getirmiştir. Savaş ekonomisinin bir gereği olarak kamu harcamalarının artışı ve bir finansman baskısının yaşanmış olması sonucunda devlet ilk olarak vergilendirme ve borçlanma yollarını kullanmaktan kaçınarak, açık finansman yöntemine başvurmuş; bunun sonucunda fiyat artışları ciddi boyutlara ulaşmış, kıtlıklar kendini göstermeye başlamış, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin reel değerinde azalmalar meydana gelmiştir²¹. Vergi dışı gelirlere yoğun şekilde başvurulması sonucunda bu dönemde vergi gelirlerinin kamu gelirleri içindeki payı da düşüş göstermiştir²². Ayrıca önceki dönemde iyi şekilde devam etmekte olan bürokrasi-yerli sanayii işbirliği de giderek bozulmuştur²³. Bu dönemde iktisadi hayat bürokrasinin kontrolünden çıkmaya başlamıştır²⁴.

Bu dönemde piyasada olması gerekenin üç katı kadar para dolaşmaktadır. Ekonominin dengelenebilmesi için piyasadaki fazla paranın bir kısmının vergileme yoluyla çekilmesi gerekmiştir²⁵. Zira enflasyonun yükselmeye devam etmesi her an savaşın tarafı olma ihtimali bulunan Türkiye’de sosyal barışın ciddi şekilde bozulmasına da neden olabilecektir²⁶.

Ücretli kesim üzerinden alınmakta olan kazanç, iktisadi buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergisi gibi vergilerin ağırlığı, ücretlerin enflasyon nedeniyle erozyona uğramış olması gibi sebeplerle²⁷ vergi koyma noktasında neredeyse sınıra gelindiğinden klasik vergisel tedbirlerin kullanılabilmesine imkân verecek ortam kısıtlı durumdadır.

²⁰ Kayra, 2011: 46.

²¹ Yaşa, 1980: 579.

²² GİB Tablo 1: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923 - 2017) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm adresinden erişildi.

²³ Kirmanoğlu, Hülya (1994). “Türkiye’de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (36), s. 60.

²⁴ Coşar, N. (2003). “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *AÜ SBF Dergisi*, 58(2), s. 4.

²⁵ Yalçın, O. (2012). “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), s. 320.

²⁶ Yalçın, 2012: 320.

²⁷ Coşar, 2003: 8.

Dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı varlık vergisi uygulamasının amacını şu şekilde özetlemiştir²⁸:

- Enflasyon ile mücadele edebilmek amacıyla tedavülde para çekmek²⁹,
- Savaş süresince haklı sebepleri aşan bir şekilde aşırı kazançlar üzerinden vergi almak,
- Devlet gelirlerini artırmak.

Bu kanunun yürürlüğe konulması ile 15 gün içinde 500 milyon lira gibi ciddi bir paranın devlet hazinesine katılabileceği ve bu meblağ ile zor günlerin atılabileceği umulmuştur. Ayrıca vurgunculuk, karaborsacılık gibi haksız yolları kullanarak kısa sürede servet biriktirmiş olan kimselerden vergi almak, “toplumsal adalet” adına da bir zorunluluk teşkil etmeye başlamıştır³⁰. Bununla birlikte stok yapan tüccarların, bu verginin mükellefi olmaları ile birlikte kendilerine tahakkuk ettirilen vergi miktarını ödemek için gizledikleri malları piyasaya sürecekleri, böylece stokçuluk nedeniyle oluşan kıtlıkların da önüne geçilebileceği umut edilmiştir³¹. Ayrıca bu dönemde çok etkili bir gelir vergisi kanunu ve bu kanun içine yerleştirilmiş artan oranlı bir vergi tarifesinin olmayışı da aşırı kârlar elde etmiş kesimlerin kazançlarının ne şekilde vergilendirilebileceği yönünde hükümeti çeşitli arayışlara sevk etmiş, bu arayışlar varlık vergisi uygulaması şeklinde hayat bulmuştur.

İşte bu amaçlar güdülerken Refik Saydam hükümeti tarafından yürürlüğe konulması tartışılan bu vergi nihayet Şükrü Saraçoğlu hükümeti zamanında kanunlaştırılarak yürürlüğe konulmuştur.

2.Varlık Vergisi Kanunu’nun İçeriği

Varlık Vergisi Kanunu incelendiğinde, bu kanunun getirmiş olduğu hükümlere göre verginin unsurları şu şekilde ifade edilebilir:

Verginin Mevzuu

4305 sayılı Kanun’un 1. maddesine göre varlık vergisi olağanüstü bir servet vergisidir ve bir defaya mahsus olarak alınması öngörülen bu verginin konusunu, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları oluşturmaktadır. Bu verginin gerçek ve tüzel kişiler adlarına tarh olunması ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınması öngörülmüştür.

İlgili Kanunun 2. maddesine göre varlık vergisi aşağıda yazılı zümrelere dâhil olan gerçek ve tüzel kişilerden alınacaktır:

2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu ve 2728 sayılı İktisadi Buhran Vergisi Kanunlarına ve bunların ek - tadillerine göre mükellef bulunanlar, büyük çiftçiler, uhdelerinde bulunan binaların hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekünü 2.500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5.000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra geri kalan irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar, 1939 senesinden beri Kazanç ve İktisadi Buhran Vergisi Kanunları gereğince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar, meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 yılından beri bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere aracılık ederek komisyon veyahut aracılık mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar bu verginin kapsamına giren gerçek veya tüzel kişiler olarak sıralanmışlardır.

Kazanç vergisi mükellefi olarak belirtilen kimseler aynı zamanda varlık vergisi mükellefi olarak da sayılmış olmasına rağmen bu kişilere kısmi bir muafiyet de tanınmıştır. Zira umumî, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 sayılı Kanuna³² tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya dayanarak yevmiye ile istihdam edilenler bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı varlık vergisi mükellefiyeti dışında tutulmuşlardır. Ayrıca bina ve arazi vergisi muafliklarından yararlananlar da bu vergiden muaf tutulmuşlardır³³.

²⁸ Yalçın, 2012: 325.

²⁹ Ekonomide dönemin bütçesinin iki katı kadar fazla para olduğuna dikkat edilmelidir.

³⁰ Öztürk, İ. M. (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), s.145.

³¹ Öztürk, 2013: 145.

³² Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülü Hakkında Kanun.

³³ Varcan, N., Çakır, T.,2000: 214.

Verginin Miktarı

İlgili Kanunun 6. maddesinde vergi miktarının tespitine ilişkin bilgiler verilmiştir. Ancak kanaate göre yapılacak bir vergilendirme öngörülmüş olup, doğrudan doğruya matraha ve vergi oranına ilişkin bilgilere yer verilmemiş, bunun yerine bu değerlerin sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Verginin Tarhı

İlgili Kanunun 7. maddesinde kurulacak komisyonların görevleri ve ne şekilde teşkil edilecekleri belirtilmiştir. Buna göre komisyonlar kanunun vergi mükellefi olarak addettiği servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek ve gerekli tarh işlemini³⁴ yapmak hususunda görevli kılınmışlardır. Bu komisyonların her vilâyet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil olmak üzere bir veya icabına göre birden fazla olacak şekilde teşkil etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Komisyon kararlarının oyçokluğu ile verileceği, oylarda eşitlik olması durumunda başkanın bulunduğu tarafın kararının esas alınacağı belirtilmiştir. Bu Kanun'un 9. maddesine göre vergiyi tespit etmekle görevlendirilen komisyonlar çalışmalarını 15 gün içinde tamamlamak mecburiyetinde tutulmuşlardır.

Verginin Tebliği ve Tahsili

İlgili Kanunun 11. maddesine göre komisyon kararlarının, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere listeler yapıştirilmek suretiyle ilân ve tebliğ olunacağı; listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle; gündelik gazete çıkmayan mahallerde ise belediye tellâlları marifetiyle halka ayrıca haber verileceği kararlaştırılmıştır. Komisyon kararlarının kesin oluşu ve bu kararlara karşı herhangi bir itiraz mekanizmasının olmayışı ise bu kanunun en fazla eleştiriye tabi tutulan yönü olmuştur. Ancak çok açık olarak yapılan hatalar ile bir mükellef adına mükerrer vergi tarhları yapılmışsa bunların uygulama esnasında düzeltilebileceği belirtilmiştir.

Ayrıca Kanun metninde yer alan yukarıdaki bilgiler dışında mevzuatta belirtilmemekle beraber uygulamada karşılaşılan bir durum ise vergi matrahının ve vergi oranının tespitinde vergi mükelleflerinin müslim (M) ve gayrimüslim (G) olarak da bir ayrıma tabi tutulması³⁵ ve buna göre vergi tespitinde farklı uygulamalara gidilmesidir³⁶.

12. maddesine göre mükellefler ise vergilerini, ödenecek vergilerin bildirilmesinden, asarak duyurulmasından veya kanundaki ifadesiyle talik tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına yatırmakla mecbur tutulmuşlardır. 15 günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin en büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla, alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten haczine karar verebilme yetkisine sahip kılınmıştır. Ayrıca talik tarihinden itibaren 1 ay zarfında borçlarını ödemeyen mükelleflerin borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askerî nitelikte olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacakları ifade edilmiştir.

Teminat

Kanunun 14. maddesinde varlık vergisinin mükellefi olarak addedilen kimselerin ikametgâhlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve fûruları ile kardeşlerine ait gayrimenkullerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri adına kayıtlı olan gayrimenkul malların bu kanun hükümleri uyarınca alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olduğu belirtilmiş, bu malların satılmasında da Tahsili Emlal Kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir.

Varlık Vergisi Kanunu'nun İlgası

1943 yılında yürürlüğe konulan 4501 sayılı Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanun ile varlık vergisine tabi mükelleflerin bir kısmına ait olan ve tahsil edilememiş bulunan borçlar terkin edilmiştir. 1944 yılında ise 4530 sayılı Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun ile beraber varlık vergisi

³⁴ Mükelleflerin vergi matrahlarının belirlenmesinde uygulama aşamasına ilişkin olarak farklı vergi dairelerinden alınan raporlar, bankaların verdiği onaylı bilgiler, partinin il ve ilçe teşkilatlarından sağlanan raporlar, Milli Emniyet Teşkilatı tarafından düzenlene raporlar, güvenilir tüccarların beyanları gibi unsurlar esas alınmıştır. (Akar (1992) 47-48'den aktaran: Yeşilyurt, Ş. (2016) "Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), s. 300.)

³⁵ Müslim(M) ve gayrimüslim(G) şeklinde yapılan ayrımın yanında mükellefler ecnebiler(E) ve dönmeler(D) şeklinde de sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

³⁶ Küsmenoğlu, İlham (2010). *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi-1. Kitap*, Ankara: Oluş Yayıncılık, s. 201.

mükelleflerinin tamamına ait tahsil edilemeyen vergi bakiyeleri terkin edilmiştir. Ayrıca 15 Mart 1944 tarihinde kabul edilen bu kanunla birlikte Varlık Vergisi Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

3.Varlık Vergisinin İktisadi Açından Değerlendirilmesi

Varlık vergisi uygulamasının iktisadi sonuçlarını anlayabilmek için öncelikle bu verginin kapsadığı mükelleflerin dağılımına bakmak gereklidir. Varlık vergisini ödeyen mükelleflerin dağılımına ilişkin çeşitli veriler şu şekilde sıralanabilir³⁷:

- Varlık vergisi 114.368 mükellef üzerine konulmuş, verginin %52'sini gayrimüslimler, % 29'unu Müslümanlar, % 19'unu yabancı uyruklu kişiler ödemiştir.
- Verginin % 54'ü İstanbul'dan tahsil edilmiş olup İstanbul'da tahsil edilen 221,3 milyon liralık verginin % 70'ini gayrimüslimler ödemiştir. İstanbul dışındaki yerlerde Müslümanlar verginin % 85'ini ödemiştir.
- Varlık Vergisi, 12 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, 1942 yılının sonuna kadar toplam varlık vergisi tutarının % 85'i tahsil edilmiştir.
- Bu vergi uygulama dönemi içinde 463 milyon lira tahakkuk ettirilmiş, bu rakamın % 68,6'lık kısmı olan 317,5 milyon lirası tahsil edilebilmiştir.
- Tahsil edilemeyen verginin 12,3 milyon lirası 4501 sayılı Kanuna göre, 34,3 milyon lirası mükerrerlik nedeniyle, 98,9 milyon lirası ise 4530 sayılı Kanuna göre silinmiştir.

Tablo 3: Tedavüldeki Kağıt Para Miktarı ve Yıllık Değişimi

Yıllar	Para Miktarı	Artış (%)
1938	100	-
1939	153	53,0
1940	216	41,1
1941	269	24,5
1942	384	42,7
1943	415	8,0
1944	498	20,0
1945	455	-
1946	480	5,5

Kaynak: Yerasimos. Stefanos (1980). "Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye". (3. baskı). Gözlem Yayınlan. İstanbul. Çev. Babür Kuzucu.703'ten aktaran Küsmenoğlu, ag.e., 214.

Tedavüldeki para miktarı ve tedavüldeki para miktarında gerçekleşen değişimlerin gösterildiği Tablo 3'ten görüleceği üzere varlık vergisinin yürürlüğe girişinden sonraki yıllarda para miktarında artışlar gerçekleşmesine rağmen artış hızında önemli düşmeler yaşanmıştır.³⁸ Burada tek etmen varlık vergisi olmamasına rağmen, varlık vergisi uygulaması para miktarındaki artışı belli ölçüde yavaşlatmayı başarmıştır. Aynı şekilde fiyat artışlarını engellemede istenilen başarıyı gösterememiş olan bu vergi uygulaması, enflasyonu düşürememiş, ancak enflasyon artış hızını yavaşlatabilmiştir.³⁹

Varlık vergisi uygulanması, birçok yönden dünya basınında ve yurtiçinde tartışmalara neden olmuştur. Gelir ve servetin yeniden dağıtılmasında adaleti sağlamaya çalışan devletin, ülkenin varıl kesimini oluşturan gayrimüslim vatandaşlara bu şekilde bir vergi uygulamış olması ciddi şekilde eleştirilmesine rağmen Türk ekonomisinde büyük sermaye sahipleri, tüccarlar, sanayicilerin büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerden oluşması bu kesimi doğal olarak varlık vergisi mükellefi haline getirmiştir⁴⁰. Zira varlık vergisinin yürürlüğe konulduğu yıllarda ülke nüfusunun % 1'ini oluşturan

³⁷ Coşar, N., 2003: 12-13.

³⁸ Küsmenoğlu, 2010: 213.

³⁹ Yenal'a göre 1940-1945 yıllarına ait fiyat endeksi şu şekildedir: 100, 128, 231, 366, 328, 331. (Yenal, Oktay (2010). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 181-182.) – Bu dönemde gerçekleşen geçinme endeksine ilişkin rakamları görmek için bkz: Aral, N. Z. (1943). "1943-44 Bütçesi, Mali Vaziyet-Nakdi Vaziyet", AÜ Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, Cilt I, s. 288.

⁴⁰ Şanver, C., Tuncay, H.Y. (2017). "1942 Yılında Uygulanan Varlık Vergisinde Zorunlu Çalışmaya İlişkin Tanıklık Gerçekleri ve Aşkale Halkı Üzerindeki Ekonomik Etkileri", *IBANESS Congress Series – Edirne / Turkey*, s. 211.

azınlıklar ülke ekonomisinin % 18'ini kontrol etmektedirler⁴¹. Ayrıca 1939-1945 döneminde ithal malları fiyatı ortalama % 240 oranında artış göstermiş, yurt içinde fiyatlar genel seviyesi ithal mallardan daha fazla artış göstermesi sonucunda, ithalat çok kârlı bir iş olmaya başlamıştır. İthalatın da büyük ölçüde azınlıkların elinde bulunuyor olması 1942 yılında getirilen varlık vergisinin azınlıklara yönelmesine neden olmuştur⁴². Yapılan eleştirilerde bu konu genellikle göz ardı edilmektedir. Bu konuda yabancılara ait nesnellliğini koruyan evraklar da varlık vergisinin azınlıklar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadırlar⁴³.

4. Varlık Vergisinin Hukuki Açıdan Değerlendirilmesi

Hukuk devleti ilkesini ön planda tutmaya çalışan Cumhuriyet yönetiminin⁴⁴, vergide genellik ve objektiflik ilkelerini zedeleyerek, bu vergiyi kişinin en basit itiraz ve temyiz haklarından yoksun kılacak şekilde çıkarmış olması varlık vergisi uygulamasının, vergileme ilkeleri ve tekniği açısından olumsuz bir deneyim olarak anılmasına; Türk maliye ve hukuk tarihinde fena bir örnek olarak kabul edilmesine neden olmuştur⁴⁵. Ayrıca bu verginin uygulaması sırasında kentsel yapıdan uzak kırsal bir nüfusa sahip bütün toplumlarda olduğu gibi merkezin kontrolü dışında kalan bürokrat sınıfın ne tür rezilliklere neden olabileceği de anlaşılmıştır⁴⁶. Ancak burada 1924 Anayasasının 74. maddesinin son fıkrasında “Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para, mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz.” denilmekte, bu fıkranın mefhum-u muhalifinden yola çıkılarak olağanüstü hallerde bu gibi önlemlere yer verilebileceği anlaşılmaktadır. Buradan çalışma yükümlülüğü uygulamasının II. Dünya Savaşı'nın bir olağanüstü dönemi ifade ediyor olması nedeniyle hukuki olduğu ifade edilebilir. Ancak bir idari işlem mahiyetinde olan tahakkuk işlemine karşı herhangi bir itiraz mekanizmasının öngörülmemiş olması, Varlık Vergisi Kanunu'nun hukuk tekniği bakımından en büyük eksikliğidir. Zira itiraz hakkının olmaması hukuk devletinde geçerli olan hak arama hürriyetinin uygulanamamasına neden olmaktadır. Zira bu dönemde birçok mükellefe hatalı tarhiyatlar yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde bazı mükelleflere sırf azınlık oldukları için fazla vergi tahakkuk ettirilmesi, altından kalkamayacak derece vergi borcu çıkarılması gibi genele vergi yaymanın pek de mümkün olmadığı⁴⁷ ve eşitlik ilkesini zedeleyecek uygulamalara da gidildiği olmuştur⁴⁸.

5. Varlık Vergisinin Mali Açıdan Değerlendirilmesi

Vergi gelirleri, bütçe gelirleri içerisinde önemli bir yer tutuyor olmasına karşın; bu gelirlerin artan kamu harcamalarını karşılayacak bir yapıya sahip olmadığı ortadadır; diğer bir ifade ile Türk vergi sistemi, olağanüstü bir durumda bütçeye ek gelir sağlama kabiliyetinden yoksun bir yapıya sahiptir⁴⁹. Bu eksiklikler ile savaş ekonomisinin yönetim tarzındaki olumsuzluklar ekonomik düzenin fena bir şekilde bozulmasına neden olmuştur⁵⁰. II. Dünya Savaşı yıllarında konulan vergiler içerisinde en çok eleştiriye tabi tutulan varlık vergisi olmuştur⁵¹. Varlık vergisinin olumsuz tarafları bulunmasına rağmen bu vergi

⁴¹ Yalçın, 2012: 327.

⁴² Arslan, M. (2016) “2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, s.8.

⁴³Bkz: Akalın, C. (2005). “Varlık Vergisine Yabancı Tanıklar”, *Mülkiye Dergisi*, 29(247), 159-182. / Ojalvo, Harry (2004). *M.S. 1186'dan Bu Yana Bir Yahudi Serüveni*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

⁴⁴ Bu konuda Hüseyin Perviz Pur, mali kaynağa ihtiyacın son derece şiddetli olduğu Kurtuluş Savaşı yıllarında bile Mustafa Kemal Paşa'nın, vergileme konusunda mükelleflere karşı her zaman hassas davranmaya özen gösterdiğini, bu dönemin vergi uygulamalarının gelecekte yapılacak vergi kanunlarının ruhunu belirlediğini ifade etmektedir. Ancak varlık vergisi bu ruhtan uzak bir yapıda oluşturulmuştur. (Pur, Hüseyin Perviz (2007). *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.)

⁴⁵ Coşar, 2007: 71.

⁴⁶ Ortaylı, İlber (2011). Varlık Vergisine Yeniden Bakın <http://www.milliyet.com.tr/varlik-vergisi-ne-yeniden-bakin/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/06.03.2011/1360504/default.htm> 30.01.2019 tarihinde erişildi.

⁴⁷ Azınlıklar açısından olumsuz sonuçlar doğuran uygulamaların birçoğu, birçok kaynakta, bu kesimin silinmesi olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen bu durumun genel bir politikanın eseri olmaktan çok uygulamaların ivedilikle yapılmasının verdiği düzensizlik ve ehil kişilerin uygulayıcı olarak vazifelendirilmiş olması nedeniyle meydana geldiği ifade edilebilir. (Bkz: Öztürk, İ. M. (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), s. 151.)

⁴⁸ Bu duruma örnek olarak bkz: Miraç Zeynep Özkartal, “Varlık Vergisi’ni affettim çünkü İnönü bizi Hitler’den kurtardı”, *Milliyet*, 29.01.2012, <http://www.milliyet.com.tr/-varlik-vergisi-ni-affettim-cunku-inonu-bizi-hitler-den-kurtardi-/pazar/haberdetay/29.01.2012/1495171/default.htm> adresinden erişildi.

⁴⁹ Coşar, 2007: 70.

⁵⁰ Kafaoglu, Arslan Başer (2005). *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 38.

⁵¹ Varlık vergisi üzerine tartışmalar 1946 yılından itibaren yazın hayatını ciddi şekilde meşgul etmeye başlamıştır. Bu tartışmalara bakıldığında görüş bildiren kimselerin ifadelerinde uyumsuzluklar dikkat çekicidir. Örneğin varlık vergisi

hakkında yapılacak eleştirilerde dönemin şartlarının da göz önüne alınması gerekir. Zira Türkiye, nüfusun % 80'inin köyde yaşadığı bir ülkedir, bir diğer deyişle köylü bir memleket, tarım ilkel metotlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir, birçok köy pazara açılmamıştır, bazıları tamamen otarşik⁵² bir üretim ve yaşam mekanizması içinde varlığını sürdürmektedir⁵³. Önceki bölümlerde ifade edilmeye çalışıldığı şekliyle fiyat artışları spekülasyon ve karaborsayı daha da tırmandırmış; ticari kârlar olağanüstü biçimde artmaya başlamış, savaş zenginlerinden oluşan yeni bir sınıf türemiştir. Aşırı fiyat artışları ulusal gelirin ticaret ve sanayi sektörleri lehine yeniden dağılımına neden olmuş, özel kesimin elinde önemli ölçüde bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın bütün dehşetiyle sürdüğü bu yıllarda Türkiye'nin rasyonel, dengeli ve progresif (müterakki) bir gelir vergisi sistemi de bulunmayışı da gittikçe artan kamu harcamalarını karşılamak için sık sık Merkez Bankası kaynaklarına başvurmasına neden olmuştur⁵⁴. Anlaşılacağı üzere rasyonel, dengeli ve progresif (müterakki) bir gelir vergisi sisteminin olmayışı da hükümeti vergi toplama konusunda dış ülkelerde de örneklerine rastlayabileceğimiz⁵⁵ varlık vergisi gibi bir yöntemi uygulamaya mecbur etmiştir.

Tablo 4: Varlık Vergisi Tahsilatı

Yıllar	Varlık Vergisi Tahsilatı (Milyon TL)	Varlık Vergisi/Vergi Gelirleri	Varlık Vergisi/Genel Bütçe Gelirleri	Varlık Vergisi/Konsolide Bütçe Gelirleri
1942	270,3	36	27,4	22,2
1943	47,2	5,6	4,5	4
Toplam	317,5			

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1995). *1924-1995 Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri*. Ankara, 141.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde varlık vergisinin II. Dünya Savaşı'nın en kritik yıllarından biri olan 1942 yılı itibariyle çok ciddi manada bir meblağın devlet bütçesine katılmasını sağladığı görülmektedir. Bu kaynak 1942 yılı için yaklaşık olarak toplam vergi gelirlerinin üçte birini, genel bütçe gelirlerinin ise dörtte birini oluşturmuştur. Bu vergi mali anlamda ciddi bir finansman baskısı içerisinde olan devlet maliyesi için önemli bir kaynak girişi sağlamıştır. Toplanan gelirin büyüklüğü açısından bu vergi değerlendirildiğinde dünya savaşının dördüncü yılı içerisinde dünya nüfusunun büyük bölümünün savaşmakta olduğu bir dönemde böyle bir gelirin bütçeye dâhil edilmiş olması memnuniyet verici görünmektedir. 1 Haziran 1942 ile 31 Mayıs 1943 tarihleri arasında yapılan 913.751.349 lira harcamanın üçte birinde varlık vergisi uygulamasından gelen meblağ kullanılmıştır⁵⁶.

üzerine yazılan birçok kaynakta kendisine atıf yapılan Ahmet Hamdi Başar'ın 1942'deki *Bir Medeniyetin Sonu* adlı kitabında belirttiği görüşler ile 14 Mayıs 1950 tarihinde yaptığı meclis konuşması tezat oluşturmaktadır. (Bkz: Başar, Ahmet Hamdi (1942). *Bir Medeniyetin Sonu*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası., Koraltürk, Murat (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları 1 – 2*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.) Aynı şekilde Faik Ökte de varlık vergisinin uygulayıcılarının başında olmasına ve 1942 tarihinde bürokratik olarak önemli bir pozisyonda bulunmasına rağmen 1951 yılında yayımladığı kitabında (Bkz: Ökte, 1951.) olayların dışında kalmış gibi bir tutumla hareket etme yolunu seçmiştir. Faik Ökte'nin bu duruşuna karşı bir yıl kadar sonra Ahmet Arif Meriç'in açık mektup tarzında ele aldığı Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte'ye Açık Mektup adlı eseri (Bkz: Meriç, Ahmet Arif (1951). *Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte'ye Açık Mektup*, İstanbul: Raşit Bütün Matbaası.) onun bu tutumunu ağır şekilde eleştiriye tabi tutmuştur. Varlık vergisinin uygulandığı dönemde kamuoyundaki yansımaları için bkz: Özer, Sevilay (2017) *Karikatürlerle Varlık Vergisi, II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (ISMS)*, Cilt II, Ankara: Gece Kitaplığı.

⁵² TDK: İktisaden kendi kendine yeterlilik politikası.

⁵³ Ortaylı, İ. (2011). Varlık Vergisine ... 30.01.2019 tarihinde erişildi.

⁵⁴ Arslan, 2016: 7.

⁵⁵ Esasında varlık vergisi, savaş koşullarının hüküm sürdüğü bu dönemde servet sahiplerinden alınan ve örneklerine İngiltere, ABD, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde de rastlanılan yaygın bir uygulamadır. Zikredilen bu ülkelerde de harp masraflarının büyük bir bölümü, bir kez alınmak üzere yürürlüğe konulan bu tür vergi uygulamaları ile karşılanmıştır. (Kızılkaya, A. (2016) "Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), s. 91)

⁵⁶ Öztürk, 2013: 153.

Tablo 5: Vergi Gelirlerinin Bileşimi (%)

Yıllar	Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Servet Üzerinden Alınan Vergiler	Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler
1939	35,7	8,6	55,7
1940	39,5	7,4	53,2
1941	35,9	8,2	55,9
1942	20,0	41,6	38,4
1943	36,4	10,5	53,1
1944	36,1	13,0	50,9
1945	42,6	6,2	51,2

Kaynak: Bütçe Gelirleri Yıllığı 1977-1978, 1923-1978 Bütçe Gelirleri İstatistikleri (1979).T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 4.

Servet üzerinden alınan vergilerin seyrine bakıldığında dikkat çekici nokta 1942 yılıdır. Bu yıl içerisinde servet üzerinden alınan vergilerin payı çok büyük bir sıçrama yapmıştır. Bunun nedeni bu yıl içerisinde yürürlüğe konulan varlık vergisi uygulamasıdır. Bu nedenle 1942 yılına ait bu oran arızî bir özellik göstermekte olup, 1942 yılı da servet vergileri açısından istisnai bir yılı temsil etmektedir. 1942 yılında serveti kavrayan vergilerin payındaki bu artış, gelir ve harcamaları kavrayan vergilere ait payın oransal olarak azalmasına neden olmuştur.

Tablo 6: Vergi Yüğü ve Vergi Gelirlerinin Esnekliğı

Yıllar	Vergi Yüğü Vergiler/GSMH(%)	Vergilerin GSMH'ye Göre Esnekliğı
1939	9,5	0,4
1940	9,6	1,1
1941	10,4	1,4
1942	11,7	1,2
1943	8,2	x
1944	12,4	x
1945	9,5	2,7

Kaynak: Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991), 1923-1991 Temel Bütçe Gelirleri İstatistikleri (1992). T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 7.

Not: x işaretli yıllarda vergi gelirleri ile GSMH ters yönde değişmiştir.

Vergilerin esnekliğı ise istikrarlı bir yapıdan uzaktır. Bazı yıllarda vergi gelirlerindeki artış GSMH'deki büyüme ile ters yönde gerçekleşmiştir. Bu veriler Türk vergi sisteminin, olağanüstü bir durumda bütçeye ek gelir sağlama esnekliğinden yoksun bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir⁵⁷.

Varlık vergisi mevzuunda değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise bu verginin uygulanması esnasında Müslüman Türkler ile gayrimüslim ve yabancı kökenli olan mükellefler arasında eşitsiz bir vergileme uygulandığı iddiasıdır.⁵⁸ Bu konuda çeşitli gruplardan mükellef sayılarına yönelik benzer veriler yer almasına rağmen vergi miktarı konusunda vergi tahsilatına ilişkin tahmini rakamlar kullanılarak gerçekten uzak sonuçlar ortaya konulmaktadır⁵⁹. Müslüman ve Türk olan mükelleflere tahakkuk ettirilen kişi başına vergi miktarı 6.102 TL iken gayrimüslim ve yabancılara tahakkuk ettirilen kişi başına vergi miktarı ise 5.326 TL'dir⁶⁰. Bu tutarlar, kişisel ve özel olaylar dışında yabancılara ve gayrimüslimlere Türklere oranla çok daha fazla miktarda vergi tahakkuk ettirildiğine dair azınlık

⁵⁷ Coşar, N., 2007: 70.

⁵⁸ Varlık vergisinin azınlıklar aleyhine çıkarıldığına dair birçok kaynakta bilgiler ve anılar mevcuttur. Bu kaynaklardan bazıları Rıdvan Akar'ın Aşkale Yolcuları, Cazim Gürbüz Edebiyatlaşan Vergiler, Ayhan Aktar Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, Rıfat Bali'nin Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar, Binali Ünal'ın Varlık Vergisi (Aşkale Sürgünleri) şeklinde sıralanabilir.

⁵⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Kafaoğlu, 2005: 79. (Kafaoğlu burada azınlıkların emisyon gücünden olabildiğince yararlanmasına rağmen toplam finansman yükünün sadece % 3'üne katıldığını ifade etmiştir.)

⁶⁰ Bu hesaplamalar için bkz: Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, s. 185.

kültürünü fetiş haline getirmeye çalışan iddiaların gerçekçi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır⁶¹. Türkiye'nin ticaret ve iş hayatının büyük bölümü üzerinde tahakküm kurmuş olan kimselerin azınlıklar veya yabancı kimselerden olduğu ve bu kimselerin de her türlü mali yükümlülükten her daim uzak kalmaya çalıştığı unutulmamalıdır⁶².

SONUÇ

1942 yılında Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından 17 maddeden oluşan Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmış, savaş döneminde vurgunculuk veya savaş rantı ile beslenmiş piyasaların düzenlenmesi ve bu kesim ile mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Varlık vergisinin esas amacı bütçenin kaynak gereksiniminin karşılanmasıdır. Ancak bu vergi ile ekonominin Türkleşmesi gibi amaçların da gerçekleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülmektedir. Ancak bu vergi 3.877'si gayrimüslim 114.368 kişiye tahakkuk ettirilmiştir. Bu rakamlar ırkçılık kisvesi altında yapıldığı iddia edilen tahakkuk işlemlerine karşı bir veri olarak kabul edilebilir.

Bu vergiye yöneltilen eleştiriler kimi zaman verginin mükellefi olan büyük servet sahibi kişilerin yaptıklarının göz ardı edilmesi kimi zaman ise yaptırımların ağırlığı ve itiraz hakkının bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Aşkale'ye zorunlu çalışma kamplarına gönderilenler arasında yaşanan ölüm olayları varlık vergisine karşı yapılan eleştirilerin ana sebeplerini teşkil etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta savaş koşullarının hükümeti zorlamaya başlaması dolayısıyla ve hükümetin tahammülü azalmıştır. Kaynağını kanun metninden ziyade uygulamadan alan hatalar da varlık vergisi yoluyla Türkiye'deki azınlıklara yönelik olarak vergileme yetkisi kullanılarak zulüm yapılmadığı fikrini güçlendirmektedir

Vergiye karşı oluşan direnç neticesinde ülke maliyesinin çok kritik bir darboğaza girdiği bir anda hükümet vergiden kaçınma düşüncesi içinde bulunan kimselere karşı tolerans göstermemiştir. Zira bu kaynak hükümet için hemen o anda gereklidir, zamana yayıldığında işe yaramayacaktır.

Varlık vergisi nihayetinde vergicilik açısından istenmeyen özellikler gösteren bir vergidir. Ancak dönemin şartları dikkate alındığında hükümetin ivedilikle oluşturulacak bir finansal kaynağa ihtiyacı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Zira Türkiye'nin Yunanistan'ı işgal eden Almanya ile arasında artık bir tampon bölgesi kalmamıştır. Alman ordularının Türkiye'ye girmesi durumunda SSCB ordularının da askerlerini ülkemize sokacağı açıktır. 1942 yılı itibarıyla İngiltere'nin bu coğrafyada Türkiye'yi destekleyecek gücü yoktur, ABD ise daha yeni yeni Kuzey Afrika ve Avrupa savaşına katılmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı konjonktüründe Milli Korunma Kanunu'na istinaden uygulanan, varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi gibi mali nitelikli tedbirler halk kitlelerinin iktidara karşı tepki göstermesine neden olmuştur. Ancak varlık vergisi konusunda yapılan tartışmaların 1950'lerden sonra yoğunlaşıyor olması, bu verginin siyasi bir araç olarak kullanılmasıyla da ilişkilendirilebilir. Çeşitli saiklerle bilimsel yöntemlerden uzaklaşarak bu verginin ağır bir şekilde eleştirilmesi çeşitli yanlışlıklara mahal verebilmektedir. Oysa tarih boyunca, özellikle II. Dünya Savaşı'nın çetin şartlarında birçok devlet olağanüstü mali tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle yapılan eleştirilerde zaman zaman vergicilik ve mali analiz tekniklerinin dışına çıkıldığına da dikkat etmek gerekmektedir.

Savaş sırasında yaşanan kıtlıklar dönemin devlet adamları tarafından ürkütücü unsurlar olarak görülmüşlerdir. Zira I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında açlık ve sefaletin her türüsü ile karşı karşıya kalan bu kişilerin bu dönemden edindiği tecrübeler onlara savaş zamanında karşılaşılabilecek kıtlıklar için mal stoklamanın gerekliliğini öğretmiştir. Bu dönemde başlayan darboğazlar ve kıtlıklar karşısında idari önlemler yeterli olamamıştır. Ekonomik hayat bürokrasinin kontrolünden çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde bütçe gelirlerinin kombinasyonu incelendiğinde, bütçe gelirlerinin yükselmekte olan kamu harcamalarını karşılayabilme kabiliyetinden mahrum olduğu ve iç ve dış borçlanmanın yeterli olmadığı görülmektedir. Vergilemede ise sınıra gelinmiştir. Klasik usullere uygun yeni vergiler ihdas etmek mümkün görünmemektedir. Gelir yaratma imkânlarından ve bütçe esnekliğinden son derece yoksun devletin ayakta kalabilmesi için kurulu vergilendirme düzenine uymadan alınan bu vergi, 1942

⁶¹ Kayra, 2011: 191.

⁶² C.L. Sulzberger'in Varlık Vergisi İle İlgili The New York Times Gazetesindeki 9.9.1943 Tarihli Yazısı. https://www.fibiler.com/C.L.-Sulzberger%27in-Varlik-Vergisi-Ile-Ilgili-The-New-York-Times-Gazetesindeki-9.9.1943-Tarihli-Yazisi_Veri_12367 adresinden ulaşıldı.

yılında yıkıcı olabilecek bir krizin aşılabileceğini sağlamıştır. Ancak, olumlu olarak nitelendirilebilecek ekonomik sonuçların yanında ortaya çıkan siyasi, sosyal ve kültürel sonuçların varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle varlık vergisi uygulamasına kısmi bir bakış açısıyla çoğu etmeni göz ardı ederek yaklaşmak, bu vakianın iyi bir analize tabi tutulmasını engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akalın, C. (2005). “Varlık Vergisine Yabancı Tanıklar”, *Mülkiye Dergisi*, 29(247), 159-182.
- Aral, N. Z. (1943). “1943-44 Bütçesi, Mali Vaziyet-Nakdi Vaziyet”, *AÜ Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt I, 275-299.
- Arslan, M. (2016) “2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, s. 1-14.
- Babanzade, Şükrü (1939). “Milli Korunma Kanunu”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*. (1), 318- 329.
- Başar, Ahmet Hamdi (1942). *Bir Medeniyetin Sonu*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Bütçe Gelirleri Yıllığı 1977-1978, 1923-1978 Bütçe Gelirleri İstatistikleri (1979). T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- C.L. Sulzberger’in Varlık Vergisi İle İlgili The New York Times Gazetesindeki 9.9.1943 Tarihli Yazısı. https://www.fibiler.com/C.L.-Sulzberger%27in-Varlik-Vergisi-Ile-Ilgili-The-New-York-Times-Gazetesindeki-9.9.1943-Tarihli-Yazisi_Veri_12367 adresinden ulaşıldı.
- Coşar, N. (2003). “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *AÜ SBF Dergisi*, 58(2), 1-27.
- Coşar, Nevin (2007). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler”, *Toplumsal Tarih-Milliyet Gazetesi Arşivi-II. Dünya Savaşı*, 70-73.
- Çetin, H. (2007). İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duru, Bülent (2009). *1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları*. (Ed. Birgül Ayman Güler). Açıklamalı Yönetim Zamanizini: 1940- 1949, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA - II), AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ekzen, Nazif (1980). 1946-1958-1970 Devalüasyonları, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları.
- GİB Tablo 1: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923 - 2017) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm adresinden erişildi.
- İstanbul Ticaret Odası (1989) *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1989-1. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İlleri A.Ş.
- Kafaoğlu, Arslan Başer (2005). *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (1999). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kızılkaya, A. (2016) “Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), s. 84-95.
- Kirmançoğlu, Hülya (1994). “Türkiye’de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (36), 55-82.
- Koraltürk, Murat (2007). *Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları 1 – 2*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küsmenoğlu, İlham (2010). *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi-1. Kitap*, Ankara: Oluş Yayıncılık.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1995). *1924-1995 Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri*, Ankara
- Meriç, Ahmet Arif (1951). *Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte’ye Açık Mektup*, İstanbul: Raşit Bütün Matbaası.
- Miraç Zeynep Özkartal, “Varlık Vergisi’ni affettim çünkü İnönü bizi Hitler’den kurtardı”, *Milliyet*, 29.01.2012, <http://www.milliyet.com.tr/-varlik-vergisi-ni-affettim-cunku-inonu-bizi-hitler-den-kurtardi-/pazar/haberdetay/29.01.2012/1495171/default.htm> adresinden erişildi.
- Ojalvo, Harry (2004). *M.S. 1186’den Bu Yana Bir Yahudi Serüveni*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ortaylı, İlber (2011). Varlık Vergisine Yeniden Bakın <http://www.milliyet.com.tr/varlik-vergisi-ni-yeniden-bakin/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/06.03.2011/1360504/default.htm> 30.01.2019 tarihinde erişildi.

- Ökte, Faik (1951). *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınları.
- Özer, Sevilay (2017) Karikatürlerle Varlık Vergisi, II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (ISMS), Cilt II, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Özkan, M. S. ve Temizer, A. (2009). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2 / 9 Fall. 321.
- Öztürk, İ. M. (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(54), s. 135-166.
- Pur, Hüseyin Perviz (2007). *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Şahin, Hüseyin (2012). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şanver, C., Tuncay, H.Y. (2017). “1942 Yılında Uygulanan Varlık Vergisinde Zorunlu Çalışmaya İlişkin Tanıklık Gerçekleri ve Aşkale Halkı Üzerindeki Ekonomik Etkileri”, *IBANESS Congress Series – Edirne / Turkey*, 203-212.
- Tunçay, M. ve Koçak C. ve Özdemir H. vd. (1995). *Çağdaş Türkiye (1908-1980) 4. Cilt*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uras, Güngör (1999) Varlık Vergisi "karalama" aracı oldu. <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/30/yazar/uras.html> adresinden erişildi.
- Varcan, N., Çakır, T. (2000). *Maliye Tarihi*, Eskişehir: Birlik Ofset.
- Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991), *1923-1991 Temel Bütçe Gelirleri İstatistikleri*.(1992). T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yalçın, O. (2012). “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 313-354.
- Yaşa, Memduh (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayını.
- Yenal, Oktay (2010). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Yeşilyurt, Ş. (2016) “Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), s. 293-310.
-

